

ХОТ ТОСГОНЫ ТАЛААР БОДЛОГЫН ХҮРЭЭНД ХЭРЭГЖҮҮЛЭХЭЭР ТӨЛӨВЛӨСӨН АСУУДЛУУД, ТҮҮНИЙ ЗОХИЦУУЛАЛТ

Б. Ариунжаргал

Дэлхий нийтийн анхаарлыг зүй ёсоор татаж байгаа асуудлын нэг нь хотжих үйл явц юм. НҮБ-аас хүн амын хэт төвлөрөл, хотжих үйл явцаас гарах сөрөг үр дагаварыг хязгаарлах, экологийн тэнцвэрт байдлыг хадгалах асуудлын хүрээнд XXI зуунд баримтлах стратеги чиглэлийг тодорхойлсон баримт бичгүүд гаргасан байна.

Дэлхийн XXI зууны тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөрт “том хотруу шилжин суурьших явдлыг багасгахын тулд аливаа улс орон хөдөөгийн амжиргааны нөхцөлийг сайжруулах, ажил эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх, бүс нутгийн төвүүд, дагуул хотуудын хөгжлийг дэмжихийг улс орнуудын засгийн газруудын үйл ажиллагааны тулгамдсан зорилт” гэж үзжээ. Мөн хүн амын суурьшлын асуудлаар 1996 онд Түркийн Стамбул хотод болсон НҮБ-ын II-р бага хурлаас нутаг дэвсгэрийн тогтвортой хөгжлийг хангахад бүс нутгийн хөгжлийг тууштай хэрэгжүүлэхийг улс орнуудын Засгийн газар хүлээх үүрэг гэж тодорхойлсон байна.

Манай орны хувьд хот сууринд шилжих явц харьцангуй хурдацтай явагдаж, хүн амын 1/3 хувь нь нийслэл хотод төвлөрч үүний хэрээр томоохон хотуудын экологийн тэнцвэрт харьцаа алдагдаж, өөр бусад сөрөг олон асуудлууд гарах болсон зэргээс шалтгаалан хүн амын нутагшилт, суурьшлын тогтолцоог боловсронгуй болгох, бүс нутгуудын тэнцвэртэй хөгжлийг хангах, хот суурингийн талаар төрийн бодлого, зохицуулалт шаардлагатай болсныг үндсэн дээр дараах баримт бичгүүдийг боловсруулан гаргасан байна.

Д/д	Нэр	Он	Хаанаас гаргасан
1.	• Төрөөс хөдөөгийн талаар баримтлах бодлогын үндсэн чиглэлийг батлах тухай	1996 оны 5 дугаар сарын 20 -ны өдөр	УИХ -ын тогтоол Дугаар 32
2.	• Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал батлах тухай	2001 оны 6 дугаар сарын 14 -ний өдөр	УИХ -ын тогтоол Дугаар 57
3.	• Улаанбаатар хотыг 2020 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөө батлах тухай	2002 оны 2 дугаар сарын 26-ны өдөр	ЗГ-ын тогтоол Дугаар 28
4.	• Монгол Улсын бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги батлах тухай	2003 оны 06 дугаар сарын 12 -ны өдөр	УИХ -ын тогтоол Дугаар 24
5.	• Бүсийн тулгуур төв хотуудыг 2020 он хүртэл хөгжүүлэх хот байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө батлах тухай	2005 оны 9 дүгээр сарын 26-ны өдөр	ЗГ -ын тогтоол Дугаар 201
6.	• “Монгол улсын мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан үндэсний хөгжлийн цогц бодлого” батлах тухай	2008 оны 01 сарын 31 -ны өдөр	УИХ -ын тогтоол Дугаар 12

7.	• Зарим бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр батлах тухай	2005 оны 9 дүгээр сарын 28 -ны өдөр	ЗГ-ын тогтоол Дугаар 202
----	---	-------------------------------------	-----------------------------

Хот хөдөөгийн хоорондын ялгааг тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлалын үүднээс авч үзсэнээр бүс нутгийн тэнцвэртэй хөгжлийг хангах нь байгаль орчинд учруулах хор хөнөөлийг багасгаж, хот хөдөөд амьдарч байгаагаас нь үл хамааран, адил тэгш боломжоор хангах шаардлагатай байгаа юм. Ингэхийн тулд орон зайн тэгш бус байдлыг арилгасанаар нийгэм, эдийн засгийг хөгжүүлж, орон нутагт хүний тогтвортой амьдрах нөхцөлийг хангах, ядуурлыг бууруулах зэрэг олон асуудлыг шийдвэрлэх юм. Аливаа улс, тэр тусмаа суурин хэвшил эрт тогтсон орнууд түүхэн хөгжлийнхөө явцад нутаг дэвсгэрээ жигд тэнцвэртэй хөгжүүлэхэд янз бүрийн зохицуулалт хийж ирсэн байна. Өндөр хөгжилд хүрсэн орнуудын түүхэн туршлагаас үзэхэд олон жижиг нэгжээ нэгтгэн бүс нутгаар хөгжүүлэн иржээ. Эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн түвшин өнөөгийн түвшинд хүргэхэд хот, тосгоны хөгжилд ихээхэн анхаарал хандуулан ирсэн байна.

Төрөөс хөдөөгийн талаар баримтлах бодлогын үндсэн чиглэл¹⁰⁸ УИХ-ын 1996 оны 32 дугаар тогтоолоор батлагдсан баримт бичиг юм. Энэ баримт бичигт “Үйлдвэрлэл, хэрэглэгчдийн байршил, дэд бүтцийн хөгжлийн түвшин, байгаль, газар зүйн онцлогийг харгалзан эдийн засгийн бүсчлэл тогтоож, бүс нутаг хоорондын тэгш бус байдлыг зохицуулахад чиглэсэн татвар, рентийн ялгавартай бодлого явуулна” гэсэн байна.

Эдийн засгийн бүсчлэлийн асуудалтай холбогдуулан нүүдлийн болон суурин амьдралын хоорондын харьцаа, бэлчээрийн болон эрчимжсэн мал аж ахуй, газар тариалан хоорондын уялдаа, суурин, хот орчмын хөдөө аж ахуйн хөгжил, хөдөөгийн дэд бүтцийн хөгжлийн асуудлуудыг цогцолбороор шийдвэрлэхээр тусгагджээ.

Монол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал¹⁰⁹ УИХ-ын 2001 оны 57 дугаар тогтоолоор “бүсүүдийн төв, Монгол Улсын хотуудын зэрэглэлийн асуудлыг судалж, тодорхой санал боловсруулан Хот тосгоны эрх зүйн байдлын тухай хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөл, мөн бүсүүдийн төв, Монгол Улсын хотуудын зэрэглэлийн асуудлыг судалж, тодорхой санал боловсруулан “Хот тосгоны эрх зүйн байдлын тухай” хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийн хамт Улсын Их Хурлын 2001 оны намрын ээлжит чуулганд өргөн мэдүүлэх тухай заасан байна.

Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд улсын хэмжээнд, эдийн засгийн бүс, бүс нутаг, хот-хөдөөгийн хөгжлийн харилцан уялдсан нэгдмэл тогтолцоо, эдийн засгийн бүсүүдийн хэмжээнд, бүс нутаг, хот-хөдөөгийн хөгжлийн харьцангуй бие даасан тогтолцоог бүрдүүлэх шаардлагатай бөгөөд энэ үйл явцыг төрөөс нэгдсэн болон нутаг дэвсгэрийн ялгавартай бодлогоор дэмжих талаар зохицуулсан байна.

Хот, тосгоны зэрэглэл тогтоон, тэдгээрийн дотроос хөдөөгийн хүн амын амьдралыг бүс нутгийн дотоод, гадаад орчинтой дэд бүтцийн сүлжээгээр зохистой холбон зохион байгуулах боломжтой, ирээдүй сайтай байршсан хот, тосгоны бүсийн, сум дундын буюу бүлэг суурингийн төв болгон сонгон хөгжүүлэх нөхцөлийг харгалзсан дэд бүтэц, хот байгуулалтын хүчин зүйлсийн аргуудыг хослон хэрэглэнэ гэжээ.

- Бүсийн болон бүс нутгийн хөгжлийн стратегийг тодорхойлж, тэдгээрийг хэрэгжүүлэх

¹⁰⁸ Төрөөс хөдөөгийн талаар баримтлах бодлогын үндсэн чиглэлийг батлах тухай, 1996 оны УИХ-ын тогтоол Дугаар 32

¹⁰⁹ Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал батлах тухай 2001, УИХ-ын тогтоол №57

төлөвлөлт, удирдлага, зохион байгуулалтын тогтолцоог боловсронгуй болгоно гэжээ.

- Бүс нутгийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн нийтлэг зорилтыг шийдвэрлэхэд аймаг, нийслэл, хот, тосгоны хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх
- Бүс нутгийн хөгжлийн үндсэн чиглэл, орон нутгийн байгаль, цаг уурын онцлог, хүн амын тоо, түүх, соёлын уламжлал, хот, хөдөөгийн хүн амд үйлчлэх хүрээ зэргийг харгалзан Монгол Улсын хот, тосгоны зохистой хэмжээ, бүтцийн загварыг боловсруулж, хот, тосгоныг үе шаттайгаар сэргээн хөгжүүлэх;
- Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын зорилтыг хэрэгжүүлэх шаардлагын дагуу бүсийн төв болгон хөгжүүлэх хотуудын ерөнхий төлөвлөгөөг шинэчлэн боловсруулж, хэрэгжүүлэхэд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх;
- Эдийн засгийн бүсүүдийн хүрээнд хөгжлийн ирээдүй сайтай байрласан хот, тосгоны сүлжээнд үндэслэн Баруун бүсэд Ховд, Улиастайг; Хангайн бүсэд Хархорин, Эрдэнэтийг, төвийн бүсэд Дархан, Зуунмодыг, зүүн бүсэд Чойбалсан, Өндөрхааныг бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотоор тогтоож, тэдгээрийн хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг шинэчлэн боловсруулж, хэрэгжүүлж эхлэх, бусад аймгийн төв хотуудыг орон нутгийн хөгжлийн төв хотын жишгээр хөгжүүлж, хөдөө орон нутагт сум дундын төвүүдийг үүсгэн байгуулах замаар зах зээл өргөжин хөгжих хот байгуулалтын таатай орчин бүрэлдэх эхлэлийг тавих.

гэх зэрэг хот тосгонтой холбоотой бодлого боловсруулсан боловч бүс нутгийн зарим хотууд нь аймгийн доторх хотод тооцогдож байгаа нь энэ бодлого бүрэн дүүрэн хэрэгжих боломжгүй болж байна. “Хот тосгоны эрх зүйн байдлын тухай” хуулийн 4 дүгээр зүйлд зааснаар улсын, аймгийн зэрэглэл зааж байгаа нь хотуудыг ялган үзэж, хөгжих боломжийг нь хааж байгаагийн нэг илрэл юм.

Монгол Улсын бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги

2003 оны 06 сарын 12-ны УИХ-ын 24 дүгээр тогтоолоор Монгол Улсын бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратегид үндэслэн бүс бүрийн хөгжлийн хөтөлбөрийг тухайн бүсэд багтах аймгуудын оролцоотой 2003 оноос эхлэн боловсруулж, холбогдох төсөл, арга хэмжээг жил бүрийн үндсэн чиглэл, улсын төсөвт тусган дэс дараатай хэрэгжүүлэхийг Засгийн газарт даалгасан байна.

- Бүсүүдийг хооронд нь болон гадаад зах зээлтэй зохистой холбож чадахуйц хот байгуулалт, дэд бүтцийн тогтолцоог бүрдүүлэх, бүс бүрийн хүрээнд эдийн засгийг тэтгэх чадвартай хувийн хэвшлийн түшиц компани, хоршоо, хөгжлийн бүс нутгийг тогтоон хөгжүүлэх, бүс бүрийн хүрээнд орон нутгийн цогцолбор хөгжлийг тэтгэх эдийн засаг, санхүүгийн чадавхийг (дотоодын хуримтлалыг) бий болгох зэрэг зорилтуудыг хэрэгжүүлэх.
- Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын хүрээнд Дархан-Уул, Орхон, Говьсүмбэр аймаг, аймгийн төвүүд байрласан сумд болон бусад аймаг, сумдын хоорондын зохистой харьцаа, хамаарлыг тогтоох, бие дааж хөгжих чадвар султай сум, багуудыг зэргэлдээх сум, багтай нь хоршин нэгтгэж, орон нутгийн чадавхийг дээшлүүлэх,
- Бүсийн зөвлөлүүд, нутгийн удирдлагын байгууллагуудын харилцан дэмжлэгийг хөгжүүлэх замаар засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжүүдийн хоорондын харилцан уялдаа, эдийн засгийн нэгдмэл байдлыг бэхжүүлэхэд чиглэсэн эрэмбэ дараалсан арга хэмжээ авна.
- Хот, хөдөөгийн хүн амын бөөгнөрөл, шилжих хөдөлгөөний зохистой хүрээгээр эрүүл мэнд, боловсрол, соёл, худалдаа, мэдээлэл, ахуйн үйлчилгээний чанар, хүртээмж сайжирч, аймаг, сумд хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын асуудлыг бүс дотроо шийдвэрлэх боломж нэмэгдэн, хүн амын амьжиргааны бүс нутгийн ялгаа аажмаар

буурах хандлага бий болох;

Дунд хугацааны стратегийг хэрэгжүүлснээр бүсийн хөгжилд ямар ахиц дэвшил гарахыг тодорхойлсон байна. Үүнд: бүсүүдийн хөгжлийн тулгуур төв, орон нутгийн хөгжлийн төв, сум дундын төвүүдийн зах зээлд хөдөө нутгууд татагдан хөгжих зохистой хүрээ, чиглэл тодорч, үүнд түшиглэн тус улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн одоогийн бүтэц, зохион байгуулалтыг бүсчилсэн хөгжлийн зарчимд ойртуулан боловсронгуй болгох эдийн засаг, нийгэм, сэтгэл зүйн таатай орчин бүрдэж эхлэх

Олон жижиг хөгжлийн чадвар султай сум, багийг хооронд нь нэгтгэн томруулж хөгжүүлэх нь илүү үр дүнтэй талаар ард иргэдэд бүрэн дүүрэн ойлголт өгөөгүйгээс эсэргүүцэлтэй тулгарч байгаа. Бүсийн тулгуур төвийг түлхүү хөгжүүлснээр хөгжлийн түвшин жигдэрч эдийн засаг, нийгмийн амьдрал тогтворжих үндсэн нөхцөл бүрдэх бөгөөд орон нутгийн төр захиргааны үүрэг хариуцлага ихээхэн нэмэгдэж эдийн засаг, аж ахуйн үйл ажиллагааны харилцан уялдаа сайжирч, засаг захиргааны үүрэг давамгайлсан нутаг дэвсгэрийн бүтцээс эдийн засгийн утгад шилжих ухамсар төлөвшиж, татаасаас ангижрах сэтгэлгээ бий болж Засгийн газрын орон нутагтай харьцдаг харьцаанд зарчмын өөрчлөлт гарч ачаалал нь тодорхой хэмжээгээр багасч жигдрэх юм.

- Уул, тал, хээр, говь нутгийн хүн амын нутагшил, суурьшлын онцлог хэв шинжүүд, тэдгээрийн хоорондын уялдаа, хамаарлыг шинэчлэн тогтооход нутаг дэвсгэр, зохион байгуулалтын ажлыг чиглүүлж, энэ үндсэн дээр аймгийн төв, хөдөөгийн суурингийн харилцан уялдсан тогтолцоо бүрдүүлэх, Эрдэнэт, Хархориныг улсын болон бүсийн хөгжлийн тулгуур төвийн жишгээр хөгжүүлэхэд чиглэгдсэн бүсчлэл-хот байгуулалтын нэгдсэн бодлого явуулах
- Хангайн бүсийн хөгжлийн чадавхийг дэмжих төрийн зохицуулалт нь Эрдэнэт-Хархорин-Цэцэрлэгийн үйлдвэрлэл, үйлчилгээний хоршилтыг гүнзгийрүүлэх зарчимд үндэслэн аймаг, сум, хот, тосгоны хооронд аж ахуйн хоршилт холбоо, зах зээлийн харилцаа үүсэн хөгжих дэд бүтцийн орчныг сайжруулах, энэ үндсэн дээр бүсийн стратегид хандсан дотоод, гадаадын хөрөнгө оруулагчдын сонирхол, хүн амын хөдөлмөрийн идэвхижлийг өрнүүлэх эдийн засгийн дэмжлэгийн арга хөшүүрэг, нийгмийн шижим түлхэцүүдийг бий болгоход чиглэгдэх;
- Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын хүрээнд говийн аймаг, сумдад хүн ам хоршин амьдрах “голомт” нутаг (ашиг шимт болон шилмэл омгийн малын бэлчээр нутаг, баян бүрд, мод үржүүлгийн газар, аялал жуулчлалын бааз, уурхайн тосгон г.м)-ууд, тусгай хамгаалалттай газар нутаг, байгалийн судлал, туршилтын төвүүдийг олшруулах, ирээдүй сайтай байрласан сум, аймгийн төвүүдийн хоорондын дэд бүтцийн уялдаа, хоршилтыг сайжруулах зэргээр хүн амын нутагшилт, засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалтын одоогийн тогтолцоог боловсронгуй болгох алхам хийх;

Улаанбаатар хотыг 2020 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөөний үзэл баримтлал

Энэ баримт бичигт тусгагдсан

1. хотжилт эрчимтэй хөгжих
2. хотжилт эрчимтэй бус буюу аж ахуйг хязгаарлагдмал чиглэлтэй хөгжүүлэх
3. хөдөө аж ахуйг тэргүүлэх чиглэлтэй хөгжүүлэх бүс

гэсэн хот байгуулалтын гурван бүсчлэлээр горимлож нийслэлийн нутаг дэвсгэрт хот байгуулалтын тасралтгүй үйл ажиллагааг явуулахаар төлөвлөж Хот байгуулалтын тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1, 2 дахь заалтын дагуу Улаанбаатарын бүс нутгийн хөгжлийн төсөл, ерөнхий төлөвлөгөөний үе шатны төсөл боловсруулж, тэдгээрийн хэрэгжилтэд шаардагдах хөрөнгийг жил бүрийн эдийн засаг, нийгмийг хөгжүүлэх үндсэн

чиглэл, улсын төвлөрсөн болон нийслэлийн төсөвт тусгах, гадаад, дотоодын байгууллага, хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг татан оролцуулах замаар санхүүжүүлэх арга хэмжээ авч ажиллах, нийслэлийн алслагдсан дүүрэг, дагуул хот, тосгоныг эрчимтэй хөгжүүлэн хүн амын хэт төвлөрлийг үе шаттайгаар сааруулах чиглэл баримтлан ажиллах талаар зохицуулахаар заасан байна.

Монгол Улсын мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан үндэсний хөгжлийн цогц бодлого

2008 оны УИХ-ын 12 дугаар тогтоолоор баталсан. Монгол Улсын Мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан Үндэсний хөгжлийн цогц бодлогын тэргүүлэх 6 чиглэлийн хүрээнд хэрэгжүүлэхээр зохицуулсны дотор бүс нутаг, дэд бүтцийг эрчимтэй хөгжүүлж хот, хөдөөгийн хөгжлийн түвшний ялгааг багасгана гэсэн бодлогын хүрээнд:

- Орон нутгийн төсвийн удирдлага, санхүүжилтийн эрх хэмжээг нэмэгдүүлж, хариуцлагын тогтолцоог боловсронгуй болгон улсын болон орон нутгийн төсвийн төлөвлөлтийн уялдаа холбоог сайжруулах;
- Татварын нэр төрөл, татвар ногдуулах аргачлалыг олон улсын жишигт нийцүүлэн, татварын орлогын болон эдийн засгийн өсөлтийн уялдаа холбоог хангаж, татварын ачааллыг зохистой түвшинд байлгах, татварын тогтолцоог боловсронгуй болгох;
- Улаанбаатар, Чойбалсан, Ховд хотуудад олон улсын нисэх буудал, Хархоринд шинэ нисэх буудал байгуулж, орон нутгийн нисэх буудлуудыг хатуу хучилттай зурвас, гэрэл, суултын системээр тоноглох;
- Хүн амын нутагшилт, суурьшлын зохистой тогтолцоонд тулгуурлан хот байгуулалтыг эрчимжүүлнэ. Барилга, барилгын материалын үйлдвэрлэлийг дундаж хөгжилтэй орнуудын түвшинд хүргэнэ. “Хотууд” үндэсний хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлнэ.
- Хүн амын нутагшилт, суурьшлын зохистой тогтолцоог хөгжүүлж, хот, суурингийн оршин суугчдад таатай орчин бүрдүүлнэ.
- Хүн амын нутагшилт, суурьшлын талаар төрөөс баримтлах бодлогыг боловсруулж, хэрэгжүүлэх, хот байгуулалтын эрх зүйн орчинг сайжруулж, хот төлөвлөлтийн норм, нормативыг боловсронгуй болгох
- Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг хот байгуулалтын бодлогоор дэмжих
- Бүсийн хөгжлийн тулгуур төвүүдийг эхний шатанд тус бүр 50 мянгаас доошгүй хүн ам, цаашид тус бүр 100 мянга орчим хүн амтай хотууд болгон хөгжүүлэх таатай орчинг бүрдүүлэх
- Нийслэлийн хүн амын хэт бөөгнөрлийг задалж, дагуул хотууд болох Багануур, Налайх, Багахангайг хөгжүүлж, тэдгээрт зохистой төвлөрөл бий болгох;
- Эдийн засаг, худалдааны чөлөөт бүсүүд, томоохон орд газрыг түшиглэн дэлхийн жишигт нийцсэн орчин үеийн хот, тосгодыг бий болгох;
- Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг тууштай хэрэгжүүлж, хот, хөдөөгийн хөгжлийн түвшний ялгааг эрс багасгана.
- Баруун, Хангайн, Төвийн, Зүүн, Улаанбаатарын бүсийн 2015 он хүртэлх хөгжлийн хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх;
- Бүсийн тулгуур төв болох Ховд, Улиастай, Эрдэнэт, Хархорин, Дархан, Зуунмод, Өндөрхаан, Чойбалсан хотуудын болон аймаг, бичил бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрүүд, суурин газруудын ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулж хэрэгжүүлэх;
- Бүс нутгуудын удирдлагын оновчтой тогтолцоо, бүтцийг бүрдүүлж ажиллуулах.
- Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийг эдийн засгийн чадамж, хүн амын нөөцөд тулгуурлан томсгоно.
- Ойр байршилтай сумдыг засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн хувьд нэгтгэж томсгох

- Нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллагыг нутаг дэвсгэрийн хөгжлийн асуудлыг бие даан шийдвэрлэх чадвартай болгон хөгжүүлэх.
- Төрийн захиргааны төв болон нутгийн захиргааны бүх шатны байгууллагын чиг үүргийн шинжилгээ хийх замаар төрийн албыг үе шаттайгаар цомхон чадварлаг болгож, зохистой хэмжээнд хүргэх;
- Тавантолгой, Оюутолгой зэрэг стратегийн томоохон орд газруудыг түшиглэн орчин үеийн шийдэл бүхий 10-20 мянган хүнтэй хотууд бий болох;

Швед, Герман зэрэг орны туршлагаас харахад орон нутаг, хот тосгоны бие даасан байдлыг хангахад дараах эрхүүд хэрэгжиж байж хангагдана гэсэн шалгуур үзүүлэлтүүд байдаг байна.

1. Төсөв санхүүгийн бүрэн эрх
2. Газар нутгийн бүрэн эрх
3. Төлөвлөлтийн бүрэн эрх
4. Зохион байгуулалтын бүрэн эрх
5. Боловсон хүчний бүрэн эрх
6. Дүрэм, журам, хэм хэмжээ тогтоох бүрэн эрх

Удирдлага төсөв санхүүгийн бүрэн эрхтэй байснаар бусад 5 эрхүүд хэрэгжих бүрэн боломжтой болдог байна. Санхүүгийн эрх мэдлийг олгож бие даасан тогтолцоонд шилжүүлээгүйгээс энэ цэцэг шиг болно гэж жишээлжээ.

Манай улс санхүүгээ төсөвлөдөг, төсвөө хэмнэхэд шагнал урамшуулал байхгүй, харин ч эсрэгээрээ хэмнэсэн тэр хэрээрээ дараа жил нь бага мөнгө төсөвлөгддөг нь төсвийг хэмнэх биш, харин ч ихээр төсөвлөх үрэлгэн хандлагыг бий болгодог. Татвар гэхэд улсын санд оруулаад эргээд төсөвлөж авдаг /зарим нэг татварыг орон нутгийн мэдэлд үлдээвэл яасан юм бэ?/ Татварын албаны даргаа гэхэд Засаг дарга нь сонгох эрх байдаггүй гэм мэт асуудлыг нэгдсэн удирдлагаар биш тус тусдаа удирдлагаар удирдаж байгаа нь орон нутаг, хот тосгоны хөгжилд ихээхэн нөлөөлж байгаа гэж бодож байна.

Төвлөрөөд байгаа бүх шатны байгууллагуудын эрх мэдлийг орон нутагт шилжүүлснээр өөрсдийн нийгэм эдийн засаг болон бусад асуудлаа шийдвэрлэж болох юм. Эдийн засгийн чөлөөт бүсийн талаар дараах тогтоол, баримт бичгүүд гарсан байна.

Д/д	Нэр	Он	Хаанаас
1.	• Зарим тосгоныг хотод тооцох тухай	1994 оны 7 дугаар сарын 4-ний өдөр	УИХ -ын тогтоол Дугаар 58
2.	• Н ийслэлийн зарим дүүргийн бүтэц, зохион байгуулалтад өөрчлөлт оруулах тухай	1995 оны 2 дугаар сарын 14-ний өдөр	ЗГ -ын тогтоол Дугаар 23
3.	• Алтанбулаг худалдааны чөлөөт бүс байгуулах тухай	2002 оны 06 дугаар сарын 28-ны өдөр	УИХ -ын тогтоол Дугаар 38
4.	• Алтанбулаг худалдааны чөлөөт бүсийн хилийн заагийг өөрчлөн батлах тухай	2003 оны 05 дугаар сарын 09-ний өдөр	УИХ -ын тогтоол Дугаар 15
5.	• Замын-Үүд эдийн засгийн чөлөөт бүс байгуулахтай холбогдуулан авах арга хэмжээний тухай	2003 оны 06 дугаар сарын 20-ний өдөр	УИХ -ын тогтоол Дугаар 34
6.	• Бүсийн зөвлөлийн ажиллах журмыг батлах тухай	2004 оны 1 дүгээр сарын 30-ны өдөр	ЗГ -ын тогтоол Дугаар 28
7.	• Замын-Үүд эдийн засгийн чөлөөт бүсийг байгуулж хөгжүүлэх уралдаант шалгаруулалтын тухай	2004 оны 2 дугаар сарын 11-ний өдөр	ЗГ -ын тогтоол Дугаар 36
8.	• Цагааннуур худалдааны чөлөөт бүсийн захирагчийн ажлын алба байгуулах тухай	2005 оны 6 дугаар сарын 15-ны өдөр	ЗГ-ын тогтоол Дугаар 134
9.	• Цагааннуур худалдааны чөлөөт бүс байгуулах тухай	2005 оны 12 дугаар сарын 01-ний өдөр	УИХ -ын тогтоол Дугаар 74
10.	• Цагааннуур худалдааны чөлөөт бүсийн захирагчийн ажлын албаны орон тоо болон зардлын хязгаарыг шинэчлэн тогтоох тухай	2007 оны 4 дүгээр сарын 18-ны өдөр	ЗГ -ын тогтоол Дугаар 97
11.	• “Замын-үүд” эдийн засгийн чөлөөт бүсийн талаар авах арга хэмжээний тухай	2008 оны 2 дугаар сарын 27-ны өдөр	ЗГ -ын тогтоол Дугаар 73
12.	• Цагааннуур худалдааны чөлөөт бүсийн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай	2008 оны 6 дугаар сарын 3-ны өдөр	ЗГ -ын тогтоол Дугаар 227
13.	• Чөлөөт бүсийн зөвлөл байгуулах тухай	2009 оны 2 дугаар сарын 4-ний өдөр	ЗГ -ын тогтоол Дугаар 37

Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд улсын хилийн шалган нэвтрүүлэх цогцолборуудыг ашиглалтанд оруулж, түүнд түшиглэн худалдаа, гаалийн чөлөөт бүс байгуулан үр ашигтай ажиллах дотоод, гадаад орчин нөхцөлийг бүрдүүлнэ гэсний хүрээнд 2002 онд “Алтанбулаг”/Сэлэнгэ/, 2003 онд “Замын - үүд” /Дорноговь/, “Цагааннуур” /Баян-Өлгий/ худалдааны чөлөөт бүсийн эрх зүйн байдлын тухай хуулиуд батлагдан гарсан байна.

Чөлөөт бүсийн давуу тал нь:

- хилийн зааг бүхий нутагтай байна
- татварын хөнгөлөлттэй байна
- газрын төлбөрийн хөнгөлөлт үзүүлэх
- худалдаа, нийтийн үйлчилгээний эрхэлж байгаа ААН-ийн газрын төлбөрөөс тодорхой хугацаанд чөлөөлөх гэх мэт хөнгөлөлт давуу талууд байгаа юм.

* * *

ДҮГНЭЛТ

Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн хуваарийг шинэчлэх асуудал нь орон нутгийг хөгжүүлэх гол асуудлын нэг болж байгаа билээ. Мөн одоогийн мөрдөгдөж байгаа засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн хуваарь нь зах зээлийн үеийн нийгэм, эдийн засаг, удирдлага, зохион байгуулалтын орчин үеийн шаардлага, эрх зүйн орчны хувьд зөрчилтэй байна. Үндсэн хуулийн /Үндсэн хуулийн дөрөвдүгээр бүлэгт “Монгол улсын нутаг дэвсгэр засаг захиргааны хувьд аймаг, нийслэлд, аймаг нь суманд, сум нь багт, нийслэл нь дүүрэгт, дүүрэг нь хороонд хуваагдана”/ нутгийн удирдлагын үндсэн зарчмуудыг амьдралд хэрэгжүүлэхэд тэр бүр нийцэхгүй байгаа юм.

Монгол Улс 340 сум, дүүрэгтэй. Түүний нэгжид 1600 гаруй баг, хороо байдаг. Аймгийн төвөөсөө 30 хүртэл км зайтай 22, 50 хүртэл км зайтай 20, хоорондоо 30 хүртэл км зайтай 24, 50 хүртэл км зайтай 72 сум байна. Эндээс үзвэл наад зах нь 138 сумыг бусадтай нь нэгтгэх шаардлага гарч байна. Нэг аймгийн Засаг даргын Тамгын газар 55-60 хүний орон тоотой. Ингэж хэт их жижгэрсэн, бие даан өөрснөө хөгжих боломжгүй удирдлага болон санхүүгийн чадваргүй байдал, үйлдвэрлэл, үйлчилгээ байхгүй гэх зэрэг өөр олон хүчин зүйлээс хамааран орон нутгаас хот сууринд шилжих хөдөлгөөн их болсон.

Энэ талаар Монгол Улсын мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан үндэсний хөгжлийн цогц бодлогод -ойр байршилтай сумдыг засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн хувьд нэгтгэж томсгох, -Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийг эдийн засгийн чадамж, хүн амын нөөцөд тулгуурлан томсгоно гэсэн нь ихэнх хөгжилтэй орнуудын туршлагаас үзвэл засаг захиргааны нэгжээ нэгтгэх нь зүйтэй болов уу.

Төсөв санхүүгийн хувьд төвөөс хараат, өмч хөрөнгө захиран зарцуулах эрх бага, татварын тогтолцоо буруу байгаа зэргээс хамааран /орон нутагт төсөв санхүүгийн бүрэн эрх байхгүй бол/ бусад эрх мэдэл хэрэгжихгүйгээр үл барам хоосон зүйл болж хөгжил дэвшилд хүрэхгүй. Түүнчлэн өөрснийхөө хүч бололцоогоор амьдрах сэтгэлгээ төлөвшдөггүй, идэвхи санаачлагагүй, бэлэнчлэх сэтгэлгээтэй хандлага бий болгодог. Төсөв санхүүгийн төвөөс хараат тогтолцоо нь орон нутагт ядуурал, ажилгүйдлийг нэмэгдүүлж, хөгжил дэвших боломжуудад саад болж байгаа гол асуудал юм. Иргэд өөрийн сууж буй газар орондоо өөрсдөө амьдрах орчинтой холбоотой асуудлыг өөрсдөө мэдэж шийдэж болохгүйгээр хөгжлийн тухай ярихад бэрхшээлтэй юм. Иймээс төсөв санхүүгийн тогтолцоог өөрчлөх шаардлагатай.

